অধ্যায় ৭ ঃ বৌদ্ধ দর্শন ঃ চাৰিটা আর্যসত্য

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য

৭.২ পৰিচয়

৭.৩ বুদ্ধ দর্শনৰ সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ

৭.৪ চাৰিটা আর্যসত্যৰ ধাৰণা

৭.৫ দুখ আছে

৭.৬ দুখৰ কাৰণ আছে

৭.৬.১ প্রতীত্যসমুৎপাদবাদ

৭.৭ দুখৰ নিবৃত্তি আছে

৭.৭.১ নির্বাণৰ ধাৰণা

৭.৮ দুখ নিবৃত্তিৰ উপায়

৭.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৭.১০ অধিক জানিবলৈ

৭.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৭.১২ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- বুদ্ধ দর্শনৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব,
- বুদ্ধ দর্শনৰ চাৰিটা মহৎ বা আর্যসত্যৰ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব,
- নির্বাণৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰিব পাৰিব,
- নির্বাণৰ অষ্টাংগ মার্গৰ বিৱৰণ আগবঢ়াব পাৰিব।

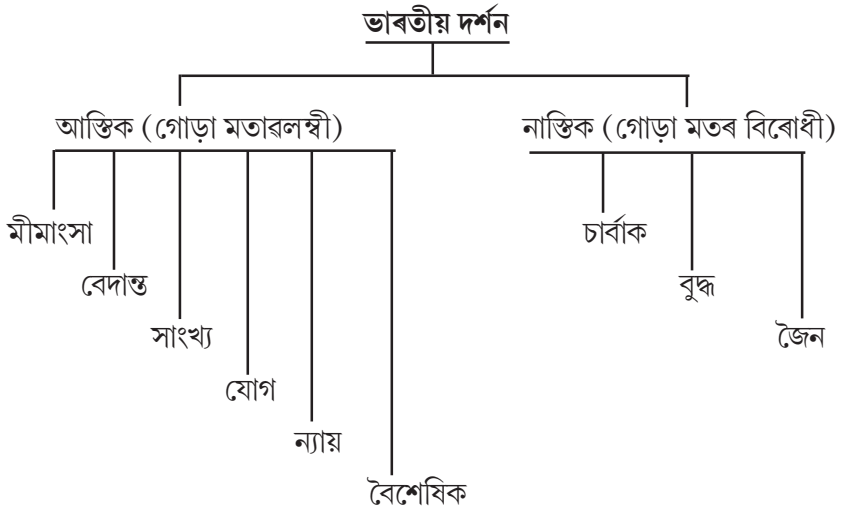
৭.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়ত বুদ্ধ দর্শনৰ চাৰিটা আর্যসত্যৰ পৰিচয় দিয়া হৈছে। বুদ্ধৰ প্রধান শিক্ষাসমূহ এই অধ্যায়তে আলোচনা কৰা হৈছে। চাৰিটা আর্যসত্যৰ ভিতৰত তেওঁৰ শিক্ষাসমূহ অন্তর্ভুক্ত। সেইসমূহ হ'ল — (ক) এইটো সত্য যে দুখ আছে, (খ) দুখৰ এটা কাৰণ আছে, (গ) দুখৰ নিবৃত্তি আছে আৰু (ঘ) দুখৰ নিবৃত্তিৰ উপায় আছে। বুদ্ধৰ শিক্ষাৰ প্রধান উদ্দেশ্য হৈছে সম্পূর্ণভাৱে দুখৰ অৱসান ঘটোৱাটো। তেওঁৰ মতে, এই পৃথিৱীতে নির্বাণ লাভ কৰিব পৰা যায়। এইটো এটা পৰম

শান্তি আৰু পৰম জ্ঞানৰ অৱস্থা। শুদ্ধ আচৰণ, সমাধি আৰু অন্তর্জ্ঞানৰ অষ্টাংগ মার্গে হ'ল নির্বাণত অৱতীর্ণ হোৱাৰ উপায়। এইসমূহে অজ্ঞানতা আৰু কামনা বাসনা দুৰ কৰে, মনত জ্ঞান প্রদান কৰে আৰু পূর্ণ স্থিৰতা আৰু শান্তি বহন কৰে।

৭.৩ বুদ্ধ দর্শনৰ সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ

ভাৰতীয় দর্শন দুটা প্রধান শ্রেণীত ভাগ কৰা হৈছে। সেইকেইটা হ'ল— গোড়া মতাৱলম্বী বা আস্তিক আৰু গোড়া মতৰ বিৰোধী বা নাস্তিক সম্প্রদায়। আস্তিক সম্প্রদায়সমূহ আকৌ আন ছটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। সেইকেইটা হ'ল— মীমাংসা, বেদান্ত, সাংখ্য, যোগ, ন্যায়, বৈশেষিক। ঠিক সেইদৰে নাস্তিক সম্প্রদায়সমূহৰো আন তিনিটা ভাগ আছে। সেইকেইটা হ'ল— চার্বাক, বুদ্ধ আৰু জৈন। এই শ্রেণীসমূহ তলত উল্লেখ কৰা ধৰণেৰে দেখুৱাব পাৰি।

তেনেহ'লে দেখা যায় যে বুদ্ধ দর্শন নাস্তিক সম্প্রদায়ৰ অন্তর্ভুক্ত। বুদ্ধ দর্শনৰ প্রতিষ্ঠাতা হ'ল গৌতম বুদ্ধ। শৈশৱ কালৰে পৰা বুদ্ধই মানৱ জীৱনৰ দুখ কষ্ট সমূহ যেনে— বেমাৰ, বৃদ্ধ বয়স, মৃত্যু আদি দেখি খুব বেজাৰ পাইছিল। সেয়ে তেওঁ এই দুখ কষ্টৰ কাৰণ বিচাৰি আৰু সেইসমূহ নাইকীয়া কৰাৰ উপায় বিচাৰি ওলায় যায়। অৱশেষত তেওঁ তেওঁৰ পৰিভ্রমণৰ ফল পালে। ইয়াকে বুদ্ধ দর্শনৰ চাৰিটা আর্যসত্যৰ আকাৰত জনা যায়। সাধাৰণতে বুদ্ধৰ শিক্ষা সমূহ পিটকত পোৱা যায়। বুদ্ধ দর্শনত তিনিটা পিটকৰ উল্লেখ আছে। এইসমূহ হ'ল— সূত্ত পিটক, বিনয় পিটক আৰু অভিধর্ম পিটক। এইবোৰক একেলগে ত্রিপিটক বোলা হয় বা শিক্ষাৰ তিনিটা পাঁচি বুলি জনা যায়। এই পিটকসমূহ পালি ভাষাত লিখা।

সময়ত তেওঁৰ অনুসৰণকাৰীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পায়। সেয়ে তেওঁলোকক বিভিন্ন শাখাত ভাগ কৰা হয়। বুদ্ধ দর্শনক প্রধানতঃ দুটা শ্রেণীত ভাগ কৰা হৈছে—

১) হীনযান আৰু

২) মহাযান।

এই ভাগসমূহ বিশেষ প্রশ্নৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি কৰা হৈছে— নির্বাণৰ উদ্দেশ্য কি? হীনযান সম্প্রদায়ে কেৱল নিজৰ বাবেহে নির্বাণ লাভ কৰাৰ নির্দেশ দিয়ে। আনহাতে মহাযান সম্প্রদায়ে বিশ্বাস কৰে যে নির্বাণ কেৱল নিজৰ বাবে নহয়, শুদ্ধ জ্ঞানত অৱতীর্ণ হ'বৰ বাবে দুখ পোৱা সকলোৰে বাবে নির্বাণৰ প্রয়োজনীয়তা আছে। সেইকাৰণে আমি ক'ব পাৰো যে বুদ্ধ দর্শনৰ প্রধান শিক্ষা হ'ল নির্বাণৰ ধাৰণা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ শুদ্ধ উত্তৰ বিচাৰি উলিৱাওক—

ক) বৌদ্ধ দর্শন আস্তিক সম্প্রদায়ৰ লগত সম্বন্ধিত। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

খ) বৌদ্ধ দর্শনত ৩টা পিটক আছে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

গ) পিটকসমূহ পালি ভাষাত লিখিত। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

ঘ) বৌদ্ধক দর্শনৰ প্রৱর্ত্তক হ'ল মহাবীৰ। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্রশ্ন ২ ঃ ত্রিপিটকৰ অর্থ কি?

.....

প্রশ্ন ৩ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ প্রধান শাখাসমূহ কি?

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক ৭.১

ক) নির্বাণে পৰম সুখলৈ আগবঢ়াই নিব পাৰেনে? বিশ্লেষণ কৰক।

.....

.....

.....

খ) মহাযান এটা ভাৱবাদী শাখানে? বর্ণনা আগবঢ়াওক।

.....

.....

.....

৭.৪ চাৰিটা আর্যসত্যৰ ধাৰণা

প্রাৰম্ভণিতে গৌতম বুদ্ধ এজন সমাজ সংস্কাৰক আৰু নীতি শিক্ষাবিদ আছিল। নীতি শিক্ষক হিচাপে তেওঁৰ শিক্ষাসমূহ সৰহ সংখ্যক মানুহে অনুসৰণ কৰিছিল। এই শিক্ষাই আমাক

সকলো দুখৰ অৱসান ঘটোৱা এটা পথ বা মার্গলৈ আগুৱাই নিয়ে। এক গভীৰ তপস্যাৰ পাছত বুদ্ধই চাৰিটা মহৎ সত্যৰ সন্ধান পায়। সেইকেইটাকে 'চত্বাৰী আর্যসত্যানি' বা চাৰিটা আর্য্যসত্য বুলি বুদ্ধ দর্শনত জনা যায়। সেইকেইটা তলত দিয়া ধৰণৰ—

ক) বিশ্বব্রহ্মাণ্ডৰ জীৱন দুখেৰে ভৰপূৰ (দু:খ)
খ) এই দুখৰ কাৰণ আছে (দু:খ সমুদায়)
গ) দুখৰ নিবৃত্তি আছে (দু:খ নিৰোধ)
ঘ) দুখৰ নিবৃত্তিৰ উপায় আছে (দু:খ নিৰোধ মার্গ)

আমি এতিয়া এই চাৰিটা আর্যসত্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম—

৭.৫ দুখ আছে (দু:খ)

বুদ্ধ দর্শনৰ প্রথম আর্যসত্যটো মানুহৰ দুখৰ স্বৰূপৰ লগত জড়িত। দুখৰ কাৰণ হ'ল জন্ম বিভিন্ন ব্যাধি, জড়া আৰু মৃত্যু। সেয়ে সকলোতে আৰু জীৱনৰ সকলো অৱস্থাতে দুখ আছে। জন্মত যন্ত্রণা আছে আৰু এই যন্ত্রণা জীৱনৰ এটা অংশ। সেইদৰে ব্যাধি দু:খজনিত। মৃত্যু দু:খকৰ। আনন্দহীনতাৰ লগত সংযুক্ত হোৱাটো দু:খকৰ। ঠিক তেনেকৈয়ে আনন্দৰ লগত বিচ্ছেদ হোৱাটোও দু:খজনিত। মুঠতে বুদ্ধই শেষ সিদ্ধান্তত আহে যে 'জীৱন দুখময়'। আমাৰ জীৱনত আমি মানুহে কিছুমান বস্তুক লৈ আনন্দ উপভোগ কৰো। কিন্তু বুদ্ধই কৈছে যে সেইসমূহ কেৱল কিছুমান ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দ আৰু ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দ কেতিয়াও স্থায়ী হ'ব নোৱাৰে। তেওঁৰ মতে ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দ ক্ষণস্থায়ী আৰু দুখৰ অনুগামী।

৭.৬ দুখৰ কাৰণ আছে

দ্বিতীয় আর্যসত্যটো দুখৰ উৎপত্তিৰ লগত জড়িত। ইয়াৰ মতে দুখৰ কাৰণ আছে। কাৰণ প্রত্যেক ঘটনাৰে এটা কাৰণ থাকিবই। কাৰণ অবিহনে কোনো ঘটনা ঘটিব নোৱাৰে। জীয়াই থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰা বা আকাংক্ষা কৰাটো এক উদ্দেশ্য প্রণোদিত শক্তি যি জন্ম-মৃত্যুৰ চক্রৰ সৃষ্টি কৰে, আৰু এইটোৱেই হ'ল দুখৰ কাৰণ। এই আকাংক্ষা তিনি প্রকাৰৰ। সেইকেইটা হ'ল— (ক) যৌনজনিত বা ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দৰ কাৰণে জীয়াই থাকিবলৈ কৰা ইচ্ছা। (খ) জীৱনত আনন্দ উপভোগ কৰি জীয়াই থাকিবলৈ কৰা ইচ্ছা। (গ) সম্পত্তি আৰু ক্ষমতাৰ বাবে কৰা আকাংক্ষা। সেয়ে জীয়াই থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰাটোৱেই হ'ল দুখৰ কাৰণ। বুদ্ধই এই কাৰণসমূহক, তেওঁৰ কাৰণবাদ মতটোত বর্ণনা দিছে। এইটোকে প্রতীত্যসমূৎপাদবাদ বা কার্য-কাৰণবাদ বুলি জনা যায়। এই প্রতীত্যসমূৎপাদ বাদৰ বিষয়ে বহলাই জানিব লাগিব।

৭.৬.১ প্রতীত্যসমূৎপাদবাদ

বুদ্ধৰ সমগ্র শিক্ষাৰ মৌলিক তত্ত্ব হ'ল কার্য-কাৰণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল মতবাদ বাপ্রতীত্যসমূৎপাদ বাদ।প্রতীত্যসমূৎপাদ বাদৰ সৰল অর্থ হ'ল— উদ্ভৱ হোৱা (সমূৎপাদ),

পোৱাৰ পাছত (প্রতীত্য)। ইয়াৰ অর্থ হ'ল কাৰণ আৰু উপকাৰণৰ পৰিপূৰকৰ পৰাই কার্যৰ উৎপত্তি। যেতিয়াই কাৰণ আৰু উপকাৰণসমূহ নাইকিয়া হয়, তেতিয়া কার্যৰ আবির্ভাৱ হয়। কাৰণবাদৰ সূত্র হৈছে 'এইটো আছে, সেইটোৰ উদ্ভৱ হৈছে'। ইয়াৰ অর্থ হ'ল কাৰণৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি কার্য উদ্ভৱ হয়।

বুদ্ধই বিশ্বাস কৰা এই 'কার্য-কাৰণৰ মতবাদটো' বাৰটা কাৰণৰ শৃংখলিত যোগসূত্রৰ লগত সম্বন্ধিত। ই তেওঁক দুখ কষ্টৰ উৎপত্তি হোৱা পাছৰ অৱস্থাসমূহ উলিয়ায় লোৱাতো সম্ভৱ কৰি তোলে। ইয়াত প্রত্যেকটো পৰৱর্তী অৱস্থাৰ উৎপত্তিৰ কাৰণে ইয়াৰ পূর্বৱর্তী অৱস্থাৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। বুদ্ধই এই বাৰটা যোগসূত্র তলত দিয়া ধৰণেৰে ব্যাখ্যা কৰিছে।

'জৰা-মৰণ' হৈছে এই শৃংখলৰ প্রথম যোগসূত্র। ইয়াৰ অর্থ হ'ল দুখবোৰ জৰা-ব্যাধি ইত্যাদিৰ স্বৰূপৰ পৰা উদ্ভৱ হয়। জাতি এই জৰা-মৰণৰ কাৰণ। যদি কোনো এজনে জন্ম নলয়, তেতিয়াহ'লে দুখৰ প্রশ্নই নুঠে। সেয়ে জন্মই হৈছে দুখৰ কাৰণ। জাতিৰ কাৰণ ভৱ। অর্থাৎ জন্ম ল'বলৈ কৰা ইচ্ছা। ভৱৰ কাৰণ উপাদান। ইয়াৰ অর্থ হৈছে তৃষ্ণাৰ বাবেই এজনৰ আসক্তি বা কোনো ধৰণৰ আনন্দ উপভোগৰ স্পৃহা। বেদনাই হৈছে তৃষ্ণাৰ কাৰণ। এইটো হৈছে প্রকৃত ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দ। এই ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দৰ কাৰণ স্পর্শ। এইটো হৈছে জ্ঞানেন্দ্রিয় আৰু বস্তুৰ সংযোগ। ষড়ায়তন মনক লৈ ষষ্ঠ জ্ঞানেন্দ্রিয়ৰ কাৰণ হ'ল নাম-ৰূপ। ইয়াৰ অর্থ মনো-দৈহিক গঠন। এই গঠনৰ কাৰণ বিজ্ঞান, ভ্রূণৰ প্রাৰম্ভিক চৈতন্য। সংস্কাৰৰ অর্থ হ'ল অতীত কর্মৰ দ্বাৰা উৎপাদন কৰা শক্তি যিবোৰ অৱশেষত অবিদ্যাৰ কাৰণ হয়। গতিকে অবিদ্যাই হ'ল মানৱ জীৱনৰ সকলো দুখৰ মূল কাৰণ। মুঠতে কার্য-কাৰণবাদৰ বাৰটা শৃংখল এনেদৰে পোৱা যায়।

১। অজ্ঞানতা (অবিদ্যা)
২। কর্মশক্তিৰ চাপ (সংস্কাৰ)
৩। ভ্রূণৰ প্রাৰম্ভিক চৈতন্য (বিজ্ঞান) } (অতীত জীৱন)
৪। মনো-দৈহিক সংগঠন (নাম-ৰূপ)
৫। মনক লৈ ষষ্ঠ জ্ঞানেন্দ্রিয় (ষড়ায়তন)
৬। ইন্দ্রিয় আৰু বস্তুৰ সংযোগ (স্পর্শ) (বর্তমান জীৱন)
৭। ইন্দ্রিয়জনিত অভিজ্ঞতা (বেদনা)
৮। ইন্দ্রিয়জনিত আনন্দ উপভোগ কৰাৰ স্পৃহা (তৃষ্ণা)
৯। জাগতিক বিষয় উপভোগৰ প্রতি থকা আসক্তি (উপাদান)
১০। জন্ম ল'বলৈ কৰা ইচ্ছা (ভৱ)
১১। পূণৰ জন্ম (জাতি) (ভৱিষ্যৎ জীৱন)
১২। বৃদ্ধ বয়স আৰু মৰণ (জড়া-মৰণ)

এই বাৰটা শৃংখলক ভৱ চক্র, জন্ম-মৰণ চক্র, ধর্ম চক্র, প্রতীত্যসমূৎপাদ চক্র আদি বুলি কোৱা হয়। এই বাৰটা শৃংখলৰ মাজৰ অবিদ্যা আৰু সংস্কাৰ অতীত জীৱনৰ লগত সম্বন্ধিত। শেষৰ দুটা জাতি আৰু জৰামৰণ ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ লগত আৰু আন সমূহ বর্তমান জীৱনৰ লগত সম্বন্ধিত।

কর্মবাদ এই তত্ত্বৰ ওপৰতে প্রতিষ্ঠিত। আমাৰ বর্তমান জীৱন অতীত জীৱনৰ চাপ আৰু এইটোৱে আমাৰ ভৱিষ্যৎ জীৱনক গঢ় দিব। আকৌ ক্ষণভংগ মতবাদ বা ক্ষণীকতাবাদটোও ইয়াৰ ওপৰতে প্রতিষ্ঠিত। ইয়াৰ মতে, সকলো বস্তুৱেই আপেক্ষিক, নির্ভৰশীল, চর্তমূলক আৰু সীমিত। সেয়ে সেইসমূহ ক্ষণস্থায়ী হ'বই।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৪ ঃ তলৰ বাক্যসমূহ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক।

ক) বৌদ্ধ দর্শনৰ কাৰণবাদক চাৰিটা আর্যসত্য বুলি কোৱা হয়। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

খ) কার্যকাৰণবাদত বাৰটা যোগসূত্র আছে। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

গ) কর্মবাদৰ মতটো প্রতীত্যসমূৎপাদৰ লগত জড়িত। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

প্রশ্ন ৫ ঃ প্রতীত্যসমূৎপাদ কি?

.....

.....

.....

প্রশ্ন ৬ ঃ বাৰটা যোগসূত্রৰ মাজৰ কোনটোৰ লগত বর্তমান জীৱন সম্বন্ধিত?

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক ঃ ৭.২

ক) কাৰণ অবিহনে কার্যৰ অস্তিত্ব আছেনে? বিশ্লেষণ কৰক।

.....

.....

.....

৭.৭ দুখৰ নিবৃত্তি

তৃতীয় আর্য বা মহৎ সত্যটো হ'ল দুখৰ নিবৃত্তি যিহেতুকে সকলোৰে কিছুমান কাৰণ আৰু উপকাৰণৰ পৰা উদ্ভৱ, সেয়ে যেতিয়া উপকাৰণসমূহ নাইকিয়া কৰিব পৰা যায়, তেতিয়া দুখবোৰো নাইকিয়া কৰিব পৰা যাব। সম্পূর্ণ দুখৰ নিবৃত্তিক নির্বাণ বুলি জনা যায়। নির্বাণৰ অর্থ

হ'ল বন্ধন আৰু পূনর্জন্মৰ পৰা মুক্তি পোৱা। এইটো আশা আকাংক্ষাৰ দ্বাৰা প্রলোভিত নোহোৱা সম্পূর্ণ এটা শান্তি আৰু প্রশান্তিৰ অৱস্থা।

৭.৭.১ নির্বাণৰ ধাৰণা

দুখ নিৰোধ বা দুখৰ অৱসানকে নির্বাণ বুলি কোৱা হয়। বুদ্ধই কৈছে যে যেতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে নিজৰ ৰিপুবোৰক সংযমত ৰাখিব পাৰে, তেতিয়াই তেওঁ পূর্ণজ্ঞান লাভ কৰে। এইটো সম্ভৱ হয় যেতিয়া তেওঁ চাৰিটা আর্যসত্যক উপলব্ধি কৰিব পাৰে। তেতিয়াহে তেওঁ অর্হতৰ যোগ্য হয়। অর্হত মানে গুণবান ব্যক্তি। বুদ্ধৰ মতে এই অৱস্থাটোকে জনপ্রিয়ভাৱে নির্বাণ বুলি জনা যায়। এইটো আনন্দ আৰু সুখৰ অৱস্থা। ইয়াৰ ভিতৰত দুখ বা কষ্টৰ স্থান নাই।

সৰল অর্থত নির্বাণ শব্দৰ ব্যুৎপত্তিগত অর্থ 'নুমাই যোৱা' বা 'বিলীন হোৱা'। এই সৰল অর্থৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কিছু সংখ্যক বৌদ্ধ আৰু অনাবৌদ্ধ টিকাকাৰে নির্বাণ সম্পর্কে এটা নেতিবাচক অর্থ প্রকাশ কৰে। তেওঁলোকৰ মতে নির্বাণে সকলো দৈহিক আৰু মানসিক অস্তিত্বৰ বিলোপ হোৱাকে বুজায়। কিন্তু ৰাইছ ডেভিডছে (Rhys Davids) কোৱা মতে বুদ্ধই নির্বাণৰ অর্থ অস্তিত্বৰ চিৰ বিলুপ্তি বুলি কেতিয়াও কোৱা নাই। বুদ্ধৰ মতে নির্বাণে কেৱল দুখৰ নিবৃত্তি ঘটায় আৰু পুনর্জন্মৰ কাৰণসমূহৰ বিলোপ সাধন কৰে।

পালি ভাষাত নির্বাণক এক শান্তিৰ অৱস্থা বুলি ব্যাখ্যা কৰিছে। ইয়াত নির্বাণক অনন্ত স্বাস্থ্য, পৰম অন্তিম আৰু ভয়হীন অৱস্থা বুলি কৈছে। নির্বাণ শাশ্বতো নহয়, শূন্যও নহয়। বুদ্ধই কৈছে যে নির্বাণ অজ্ঞাত, এক আৰু অসৃষ্ট। এইটো এটা উপলব্ধিৰ অৱস্থা। যেনেকৈ বতাহক প্রত্যক্ষ কৰিব নোৱাৰি, কিন্তু ইয়াৰ অস্তিত্বক অমান্য কৰিব নোৱাৰি। সেয়ে ই এক উপলব্ধিৰ বিষয়। ইয়াৰ উপৰি নির্বাণক নিত্য, স্থিৰ, বয়সহীন, গতিহীন, অমৰ, জন্মহীন আৰু অবর্দ্ধিত বুলি বর্ণনা দিব পৰা যায়। ই যেন এক সুখ আৰু আনন্দৰ অৱস্থা। ৰজা মিলিন্দই (বুদ্ধৰ এজন শিষ্য) নির্বাণৰ স্বৰূপৰ বর্ণনা দি কৈছে যে নির্বাণ যেন এক সাগৰ তুল্য। পর্বতৰ চূড়াৰ নিচিনা উচ্চ আৰু মৌৰ নিচিনাই মিঠা, ইত্যাদি।

পালি ভাষাত নির্বাণৰ দুটা অৱস্থাৰ উল্লেখ আছে। এটাক 'উপাধিশেষ নির্বাণ' আৰু আনটোক 'নিৰুপাধিশেষ নির্বাণ' বুলি জনা যায়। প্রথম বিধক নির্বাণ আৰু পিছৰ বিধক পৰিনির্বাণ বুলিও জনা যায়। নির্বাণৰ অৱস্থাত কোনো কামনা বা বাসনা নাথাকে, কেৱল শুদ্ধ চৈতন্যৰ অস্তিত্বহে থাকে। কিন্তু পৰিনির্বাণৰ অৱস্থাত এই সকলো নাইকিয়া হৈ যায়।

বুদ্ধৰ মতে বর্তমান জীৱনতে নির্বাণ লাভ কৰিব পৰা যায় আৰু বুদ্ধ নিজেই ইয়াৰ মহান উদাহৰণ। নির্বাণ হৈছে সম্পূর্ণ জ্ঞানৰ, সম্পূর্ণ শান্তি আৰু সম্পূর্ণ স্বপৰিচালিত এক অবর্ণনীয় অৱস্থা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৭ ঃ তলৰ বাক্যসমূহ শুদ্ধনে অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক।

ক) ভাষিক অর্থত নির্বাণ মানে নুমাই যোৱা। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

খ) নির্বাণ তৃতীয় আর্যসত্যৰ লগত জড়িত। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

গ) অর্হত মানে দুখ। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

ঘ) বুদ্ধৰ মতে বর্তমান জীৱনতে নির্বাণ লাভ কৰিব পৰা যায়। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

প্রশ্ন ৮ ঃ দুই প্রকাৰৰ নির্বাণ কি কি?

.....

৭.৮ দুখ নিবৃত্তিৰ উপায়

চতুর্থ আর্যসত্যটো হ'ল দুখৰ নিবৃত্তিৰ উপায় আছে। বুদ্ধই কৈছে যে এজনে নিজৰ বর্তমান জীৱনতে নির্বাণ লাভ কৰিব পাৰে। কিন্তু ইয়াত এক প্রশ্ন উঠে— কেনেকৈ এই মুক্তি বা নির্বাণ লাভ কৰাটো সম্ভৱ? বুদ্ধৰ মতে নির্বাণ লাভ কৰিবৰ বাবে আঠটা পথ আছে। ইয়াক বুদ্ধ দর্শনৰ আঠটা পথ বা অষ্টাংগ মার্গ বুলি জনা যায়। এই পথসমূহ সকলো সাধু আৰু সাধাৰণ ব্যক্তিৰ বাবে মুক্ত। এইসমূহ হ'ল—

১। শুদ্ধ দৃষ্টি (সম্যক দৃষ্টি)
২। শুদ্ধ সংকল্প (সম্যক সংকল্প)
৩। শুদ্ধ বাক (সম্যক বাক)
৪। শুদ্ধ আচৰণ (সম্যক কর্মান্ত)
৫। শুদ্ধ আজীৱ (সম্যক আজীৱ)
৬। শুদ্ধ প্রচেষ্টা (সম্যক ব্যায়াম)
৭। শুদ্ধ স্মৃতি (সম্যক স্মৃতি)
৮। শুদ্ধ সমাধি (সম্যক সমাধি)

সম্যক দৃষ্টি ঃ মানুহৰ দুখৰ মূল কাৰণ হৈছে অজ্ঞানতা বা অবিদ্যা। অজ্ঞানতাৰ কাৰণেই মানুহে আত্মা আৰু বিশ্বব্রহ্মাণ্ডৰ মাজত থকা সমন্ধৰ সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিব নোৱাৰে। সেয়ে সম্যক জ্ঞানক চাৰিটা আর্যসত্যৰ ওপৰত থকা শুদ্ধ জ্ঞান বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। যেতিয়াই আমি এই শুদ্ধ জ্ঞান লাভ কৰিম, তেতিয়াই ই আমাক আমাৰ চৰম উদ্দেশ্য নির্বাণৰ পথলৈ লৈ যাব।

সম্যক সংকল্প ঃ শুদ্ধ জ্ঞানৰ মাধ্যমেদি উদ্ভাসিত হৈ প্রত্যেক মানুহেই শুদ্ধ সংকল্পৰ দ্বাৰা নিজৰ জীৱনটো পুনৰ প্রতিষ্ঠিত কৰিব লাগে। সেয়ে শুদ্ধ জ্ঞানৰ পথেদি এক সৎ জীৱন অতিবাহিত কৰিবলৈ মনত পোষণ কৰা ভাবেই হ'ল শুদ্ধ সংকল্প। সেয়ে বুদ্ধই তিনিটা সংকল্প গ্রহণৰ বর্ণনা দিছে। সেইকেইটা হ'ল— (ক) সংসাৰৰ প্রতি আসক্তি বর্জনৰ সংকল্প, (খ) পৰদ্বেষ বর্জনৰ সংকল্প, (গ) আনৰ অনিষ্ট নকৰিবলৈ সংকল্প।

সম্যক বাক ঃ সম্যক বাক মিছা কথা কোৱা, মিছা অপবাদ দিয়া, কটুক্তি কৰা, কটুকথাৰ ব্যৱহাৰ কৰা আদিৰ পৰা বিৰত থকাৰ লগত জড়িত। এজনে সদায় শুদ্ধটো ক'ব লাগে, অশুদ্ধ নহয়। তেওঁ সদায় সত্যটো কোৱা উচিত, অসত্য নহয়, সদায় ভালটো কোৱা উচিত আৰু এনে কথা কোৱা উচিত যি আনক দুখ নিদিয়ে বা আঘাট নকৰে।

সম্যক আচৰণ ঃ ই আনৰ জীৱন ধ্বংস কৰা, চুৰ কৰা, মিছা কোৱা আদিৰ পৰা বিৰত থকাৰ লগত জড়িত। উদাৰতা, সভ্যতা, দয়া আৰু নিঃস্বার্থপৰায়ণতা সকলোৱে আহৰণ কৰা উচিত।

সম্যক আজীৱ ঃ সৎ উপায়েৰে জীৱিকা নির্বাহ কৰাই হ'ল সম্যক আজীৱ। মিছা ভাষ্য আৰু বেয়া কর্মৰ পৰা বিৰত থাকি সৎ উপায়েৰে জীৱিকা নির্বাহ কৰা উচিত।

সম্যক ব্যায়াম ঃ অসৎ চিন্তা দূৰ কৰা আৰু সদায় সৎ চিন্তাৰ ধাৰণা কৰাই হ'ল সম্যক ব্যায়াম। এটা চঞ্চল মন ভাল ভাৱ, ভাল আৱেগ আৰু ভাল চৰিত্রৰ সহায়কাৰী হ'ব নোৱাৰে।

সম্যক স্মৃতি ঃ দেহৰ অপৱিত্রতা, অনুভূতিৰ সুখ-দুখৰ স্বৰূপ মনত পেলোৱাই হ'ল সম্যক স্মৃতি। ই মনক ৰাগ দ্বেষৰ পৰা মুক্ত কৰে আৰু উচ্চ সমাধি লাভৰ বাবে প্রস্তুত কৰে। সেয়ে সম্যক স্মৃতি সম্যক সমাধিৰ এক অত্যাৱশ্যকীয় প্রাগ্ প্রস্তুতি।

সম্যক সমাধি ঃ সম্যক সমাধি নির্বাণৰ সর্বশেষ স্তৰ। ইয়াত সমাধিৰ চাৰিটা অৱস্থাৰ উল্লেখ আছে।

ক) প্রথম অৱস্থাত ভোগ বাসনা চৰিতার্থ কৰা কামুকতাসমূহ অপসাৰিত কৰা হয়। কাৰণ এই সমূহেই বিভেদজনিত কর্মজন্মৰ অৱস্থা।

খ) দ্বিতীয় অৱস্থা গভীৰ শান্তিৰ অৱস্থা।

গ) তৃতীয় স্তৰ মানসিক চৈতন্যৰ অৱস্থা, য'ত সকলো ধৰণৰ ভাৱ আবেগ অপসাৰিত কৰা হয়।

ঘ) সর্বশেষ অৱস্থাই হ'ল সম্পূর্ণ প্রশান্তিৰ আৰু স্বঅনুভূতিৰ স্তৰ। মুঠতে এইটো এটা সম্পূর্ণ জ্ঞানৰ অৱস্থা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৯ ঃ তলৰ বাক্যসমূহ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক—

ক) দুখৰ নিবৃত্তিৰ নির্বাণ বুলি জনা যায়। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

খ) সম্যক ব্যায়াম বা প্রচেষ্টা চাৰিটা/তিনিটা প্রচেষ্টাৰ লগত জড়িত। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

গ) বৌদ্ধ দর্শনে নির্বাণ প্রাপ্তিৰ বাবে অষ্টাংগ মার্গ বা আঠটা পথ আছে। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

প্রশ্ন ১০ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ আঠটা পথ কি কি?

.....

.....

প্রশ্ন ১১ ঃ সম্যক আজীৱ বুলি ক'লে কি বুজা যায়?

.....

.....

৭.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- বৌদ্ধ দর্শনৰ চাৰিটা মহৎ সত্যক চাৰিটা আর্য্যসত্য বুলি জনা যায়।
- দ্বিতীয় আর্যসত্যৰ মতে প্রত্যেক ঘটনাৰে এটা কাৰণ থাকিবই।
- বৌদ্ধৰ দ্বিতীয় আর্যসত্যই কার্যকাৰণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল, সেয়ে ইয়াক প্রতীত্যসমূৎপাদ বুলি জনা যায়।
- বৌদ্ধৰ মতে, অজ্ঞানতাই সকলো দুখৰ মূল কাৰণ।
- কার্যকাৰণবাদৰ বাৰটা শৃংখলক ভৱ চক্র, জন্ম মৰণ চক্র, ধর্মচক্র, প্রতীত্যসমূৎপাদচক্র বুলি জনা যায়।
- বৌদ্ধৰ মতে নির্বাণ কৰিবৰ বাবে আঠটা উপায় আছে আৰু এই আঠ প্রকাৰ মার্গক অষ্টাংগ মার্গ বুলি জনা যায়।
- দুখ নিৰোধ বা দুখৰ নিবৃত্তিক নির্বাণ বুলি কোৱা হয়।

৭.১০ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) বৰুৱা, গিৰীশ, *ভাৰতীয় দর্শনত এভুমুকি,* ভাগৱতী প্রকাশন।

২) সেনগুপ্ত, প্রমোদবন্ধু, *ভাৰতীয় দর্শন প্রথম খণ্ড,* ব্যানার্জী পাৱলিশার্স।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১) Chatterjee, S. C. & Dutta, D. M. (1968). *An Introduction to Indian Philosophy*. University of Calcutta.

২) Radhakrishnan, S. (1923). *Indian Philosophy (Vol. 1)*. London : Oxford University Press.

৩) Sharma, C. D. (1973). *A Critical Survey of Indian Philosophy*. Delhi : Motilal Banarasidass Publishers Private Limited.

৭.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) অশুদ্ধ খ) শুদ্ধ গ) শুদ্ধ ঘ) অশুদ্ধ

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষাৰ তিনিটা পাঁচি।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ হীনযান আৰু মহাযান

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) অশুদ্ধ খ) শুদ্ধ গ) শুদ্ধ

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রত্যেক ঘটনাৰে একোটা কাৰণ আছে আৰু কাৰণ অবিহনে কোনো ঘটনা ঘটিব নোৱাৰে। সেয়ে, বৌদ্ধই মত দিয়ে যে জীয়াই থকাৰ ইচ্ছাই দুখৰ মূল কাৰণ। যেতিয়া দুখৰ কাৰণটো নোহোৱা হৈ যায় তেতিয়াই জীৱনত পোৱা দুখৰ অৱসান হয়। এইটোৱে ইয়াকে নির্দেশ কৰে যে কাৰণৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিয়েই কার্যৰ সৃষ্টি হয়।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাম-ৰূপ

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শুদ্ধ খ) অশুদ্ধ গ) শুদ্ধ ঘ) শুদ্ধ

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উপাধি শেষ নির্বাণ আৰু নিৰোপাধি শেষ নির্বাণ

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শুদ্ধ খ) শুদ্ধ গ) শুদ্ধ

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ দৃষ্টি, শুদ্ধ সংকল্প, শুদ্ধ বাক, শুদ্ধ আচৰণ, শুদ্ধ আজীৱ, শুদ্ধ প্রচেষ্টা, শুদ্ধ স্মৃতি, শুদ্ধ সমাধি।

১১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সৎ উপায়েৰে জীৱিকা নির্বাহ কৰাই হ'ল সম্যক আজীৱ। মিছা ভাষ্য আৰু বেয়া কার্যৰ পৰা বিৰত থাকি সৎ উপায়েৰে জীৱিকা নির্বাহ কৰা উচিত।

৭.১২ আহিঁ প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ ভাৰতীয় দর্শনত পোৱা আস্তিক সম্প্রদায়সমূহ কি কি?

প্রশ্ন ২ ঃ ভাৰতীয় দর্শনত পোৱা নাস্তিক সম্প্রদায়সমূহ কি কি?

প্রশ্ন ৩ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ প্রধান দুটা শাখা কি কি?

প্রশ্ন ৪ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ চাৰিটা আর্যসত্য কি কি?

প্রশ্ন ৫ ঃ প্রতীত্যসমূৎপাদ কি?

প্রশ্ন ৬ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ অষ্টাংগ মার্গবোৰ কি কি?

খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ 'চাৰিটা আর্যসত্য'ৰ সম্পর্কে চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ প্রতীত্য সমূৎপাদ কাৰণ চক্র'ৰ বাৰটা শৃংখল কি কি?

প্রশ্ন ৩ ঃ বৌদ্ধ দর্শনক প্রথম আর্যসত্যটো চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ বৌদ্ধৰ মতে, শুদ্ধ সমাধি কি?

গ) চমুটোকা লিখক (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

(ক) চাৰিটা আর্যসত্য

(খ) প্রতীত্যসমূৎপাদবাদ

(গ) সম্যক দৃষ্টি

(ঘ) সম্যক স্মৃতি

(ঙ) নির্বাণ

ঘ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ নির্বাণ ধাৰণাটোৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াওক

প্রশ্ন ২ ঃ বুদ্ধৰ মতে নির্বাণত উপনীত হোৱাৰ উপায় কি? বিশ্লেষণ কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ বুদ্ধ দর্শনৰ অষ্টাংগ মার্গ ধাৰণাটোৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৪ ঃ বৌদ্ধ দর্শনৰ মূল শিক্ষা বুলিলে কি বুজা যায়। আলোচনা আগবঢ়াওক

প্রশ্ন ৫ ঃ চমুকৈ বৌদ্ধ দর্শনৰ পিটক সম্বন্ধে আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৬ ঃ বুদ্ধ দর্শনৰ চাৰিটা আর্যসত্যৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক।

* * * * * * * * * *